

małteczkami po tarasie – Róża czuła się piękna i dumnie patrzyła na ludzi" (С.14).

Прыметнікі са значэннем колеры (*różowe, zielone, sinej*), дзеясловы, у якіх уключана значэнне святла, цвіцення (*kwitły, świeciło*), дзеясловы са значэннем гучання (*grzmiała, śmiała się, parskaly, zaczynał śpiewać, szumiała*), атрыбутыўныя словазлучэнні ацэначнага тыпу (*wesoła Julia*) ствараюць атмасферу свята, адлюстроўваюць настрой дзіцяці, яго спосаб успрымання свету. Эмацыянальнае ўздзеянне на чытача ўзмацняе пабудова мовы апавядання па перыядах. Сінтаксічна-аднародныя адзінкі (даданыя сказы, якія пачынаюцца злучнікамі *kiedy, albo*) ствараюць эффект кадраў фільма. Перыяд, з яго "стройнасцю формы, музычнасцю гучання, рытмам, адзінствам тэмы"⁴ адлюстроўвае цэласнасць унутранага свету дзіцяці.

Партрэт Розы, якая прадчувае надыход кахання, намалюваны трапнымі, сакавітымі фарбамі: *"Czarnej chudej dziewczunie z rumieńcami latającymi, jak płomień po śniadych policzkach z Isniącym długim warkoczem"* (С.17). Письменник выкарыстоўвае кантрастныя фарбы, з аднаго боку, прыметнікі *czarny, śniady*, з другога, – дзеяпрыметнік *Isniący*, параўнальная канструкцыя *"rumieńcami, jak płomień"*. Партрэт перадае ўнутраную сілу і чысціню дзяўчыны. У гэты час яе называюць *"smieszna mała"* (С.17), *Różyczko* (С.20), *"skarbie mojej duszy"* (С.20), *aniele prześliczny* (С.20), *"dobre dziecko, ptaszyno"* (С.20), *m-iie Rose belle comme une rose* (С.19). Каб паказаць, як ставяцца да яе ўсе, хто яе акружае, ужываюцца параўнальныя канструкцыі *belle une rose, aniele prześliczny*, суфіксы ацэнкі: – *yn-*, – *yczk-*. Гэты сінанімічны рад рэзка кантрасны лексіцы, пры дапамозе якой апісваецца жыццё Розы – "чужаземкі". Кантраст – адзін з асноўных прыёмаў будовы гэтага твора. Ён дае магчымасць падаць трагедыю Розы выпукла, ярка. Кантраст заўважаем як на кампазіцыйна-структурным, так і на лінгва-стылістычным узроўнях. Кантраснымі сімваламі з'яўляюцца і імёны гераіні: Роза і Эвеліна. Роза – сімвал яркага жыцця, поўнага кахання. Жыццё Эвеліны – безколернае, спустошанае, без сэнсу: *"Dwa imiona – dwa życia: pierwsze krótkie i prawdziwe, drugie wymysłone, długie, nadto długie. Pierwsze kwiat, miłość, nieszczęście. Drugie: szacunek ludzki, honor, powolna śmierć duszy..."* (С.67).

На заканчэнне можна зрабіць вывад, што ў стылеме "чужаземка" згушчана функцыянальная значнасць усіх элементаў кантэксту, якія ўзмацняюць уздзеянне на чытача, становяцца істотнымі элементам кампазіцыйнай пабудовы тэксту.

¹ Zak Stanisław. Maria Kuncewiczowa. Warszawa, 1973. S.60.

² Kuncewiczowa Maria. Fantomy. Warszawa, 1975. S.65.

³ Розенталь Д. Е. Практическая стилистика русского языка. М., 1976, С.70.

⁴ Там жа. С.85.

⁵ Цытаты ў тэксце даюцца па выданню: Kuncewiczowa Maria, Cudzoziemka. Warszawa, 1980.

Т.В.КАПЕЙКО

ТЭРМІНЫ МЕТАФАРЫЧНАГА ЁТВАРЭННЯ Ё ПРЫРОДАЗНАЎЧАЙ І ПРАМЫСЛОВА-ТЭХНІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІЯХ

Для беларускай навуковай тэрміналогіі характэрна метафарычнае выкарыстанне агульнаўжывальных слоў у ролі спецыяльных найменняў. Калі звярнуцца да прамыслова-тэхнічнай і прыродазнаўчай тэрміналогій, то нельга не заўважыць, што пры наяўнасці ў іх тэрмінаў, якія абазначаюць канкрэтныя і абстрактныя паняцці, усё ж пераважаюць канкрэтныя тэрміны, паколькі аб'ектам гэтых тэрміналогій выступаюць перш за ўсё прадметы: інструменты, матэрыялы, часткі машын, дэталей і да т.п. – у прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіі; расліны, часткі раслін, жывёлы і да т.п. – у прыродазнаўчай тэрміналогіі.

Здольнасць чалавека не толькі назіраць за прадметамі і з'явамі навакольнай рэчаіснасці, але і параўноўваць гэтыя прадметы і з'явы, уменне вылучаць нешта агульнае, істотнае, а таксама здольнасць чалавека да асацыятыўнага мыслення і дазваляе яму ў новым інструменце, механізме, дэталі "убачыць" вядомую расліну, жывёлу, частку цела; у нейкай расліне "убачыць" прадмет побыту і г.д., а на гэтай падставе і перанесці назву з добра вядомага прадмета ці з'явы на новы прадмет ці з'яву.

Супастаўленне можа адбывацца паводле адной прыметы або некалькіх прымет як істотных, так і неістотных для спецыяльнага паняцця. Падставай для пераносу служыць адзінства прымет новых і раней вядомых паняццяў. Працэс выяўлення агульных уласцівасцей ці прымет двух паняццяў адбываецца свядома – шляхам супастаўлення, у выніку якога вычляняюцца з агульных прымет найбольш інфарматыўныя з пункту погляду аўтара называння.

Л.В.Кутарава, (см.: Русское языкознание. Киев, 1980. №1. С.107), параўноўваючы словы агульнанароднай мовы з адпаведнымі ім тэрмінамі, выкарыстоўвае такія асноўныя паняцці: інтэгральная прымета (ІП) – агульны для слова і тэрміна (Т) семантычны кампанент, аснова, мадыфікацыя якой вядзе да ўтварэння семантыкі тэрміна; дыферэнцыяльная прымета (ДП) – семантычны кампанент, які адрознівае тэрмін ад адпаведнага агульнанароднага слова (АС) і які выяўлены ў працэсе прафесійнай дзейнасці носбітамі данай прафесіі.

Нярэдка пры метафарычным тэрмінаўтварэнні дадатковай з'яўляецца асацыятыўная прымета. Прыродазнаўчая і прамыслова-тэхнічная тэрміналогіі, у якіх вялікая колькасць тэрмінаў метафарычнага ўтварэння, яскрава сведчаць аб своеасаблівасці асацыятыўных сувязей пры пераносе назвы. Часта ў аснове тэрмінаў метафарычнага ўтварэння побач з аб'ектыўнай прыметай (знешні выгляд, функцыя, колер і г.д.) прысутнічае і суб'ектыўная прымета (асацыятыўная), без якой агульнавядомыя і навуковыя паняцці цяжка супаставіць.

Прычым, мы сустракаем тэрміны з выразна выяўленай матывацыяй і тэрміны, у якіх асацыятыўныя сувязі выявіць вельмі цяжка. Напрыклад, тэрміны з выразна выяўленай матывацыяй: *вяснянка* (род аднагадовых травяністых раслін сямейства крыжакветных); *башмак* (прыстасаванне, якое служыць у якасці апоры, *калодкі*, *наканечніка*); тэрміны, у якіх асацыятыўныя сувязі выявіць цяжка: *братаўка* (аднагадовая паўпаразітычная расліна сямейства занознікавых); *сухар* (дапаможная прамежкая дэталі з механізмах і вузлах машын).

Да тэрмінаў з ярка выражанай матывацыяй можна аднесці адзінкі, у аснове пераносу якіх пераважаюць аб'ектыўныя прыметы:

1. Паводле знешняга выгляду, формы:

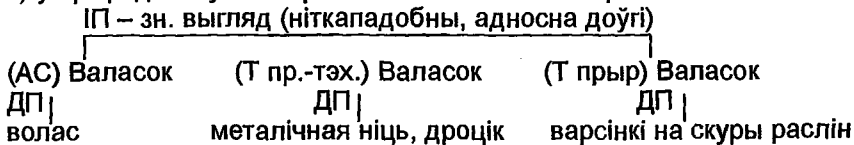
а) у прыродазнаўчай тэрміналогіі:

(АС) Багамол <u>асацыяцыя</u>		(Т) Багамол
ДП	ІП – знешні выгляд (поза)	ДП
чалавек набожны ў час малення		насякомае (драпежнае) паўднёвых краін

б) у прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіі:

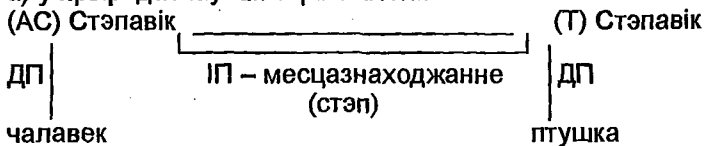
(АС) Апендыкс <u>асацыяцыя</u>		(Т) Апендыкс
ДП	ІП – знешні выгляд	ДП
адростак сляпой кішкі		шланг кароткі

в) у прыродазнаўчай і прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіях:

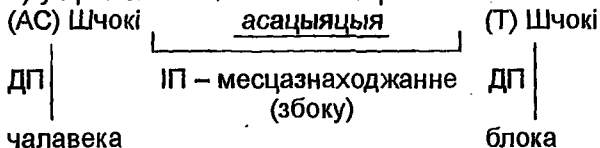

2. Паводле месцазнаходжання:

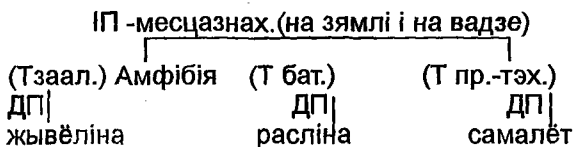
а) у прыродазнаўчай тэрміналогіі:

б) у прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіі:

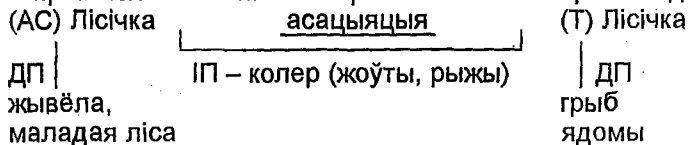

в) у прыродазнаўчай і прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіях:

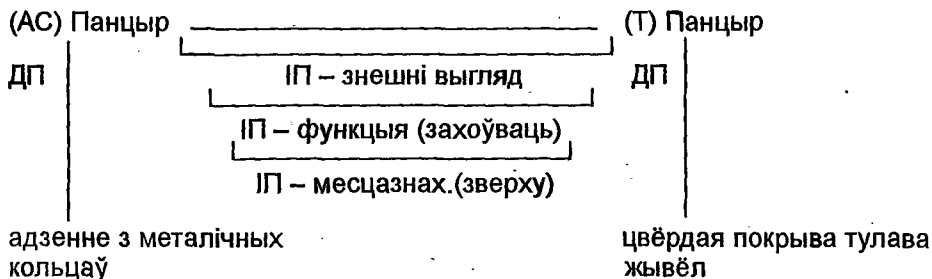
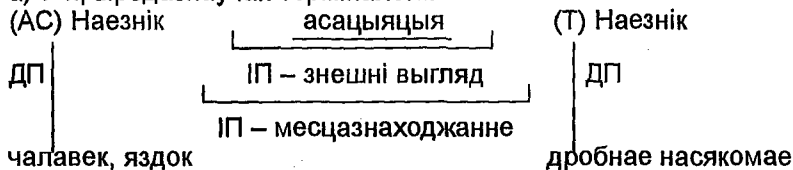
3. Паводле колеру (тэрміны, утвораныя ад агульнаўжывальных слоў на аснове падабенства колеру (колеру і асацыяцыі), сустракаюцца ў прыродазнаўчай тэрміналогіі).

У прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіі такія тэрміны адсутнічаюць.

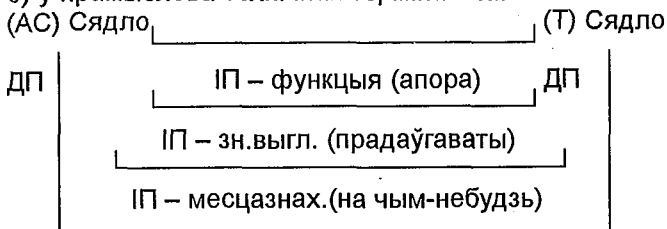

У некаторых тэрмінаў цяжка вызначыць адну прымету, на аснове якой адбыўся метафарычны перанос. Разгледзім некаторыя прыклады тэрмінаў, у аснове якіх ляжаць некалькі ўзаемаперакрыжаваных прымет.

а) У прыродазнаўчай тэрміналогіі:

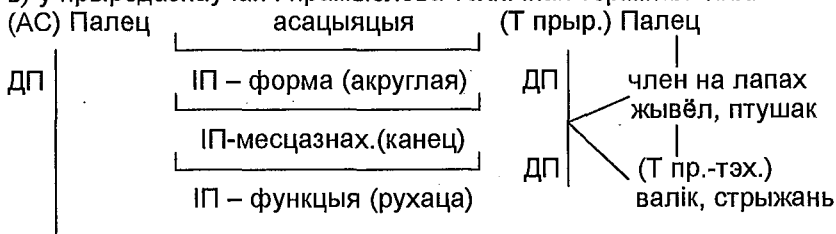
б) у прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіі:

сядзенне
для конніка

дэталі для апоры,
насадкі

в) у прыродазнаўчай і прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіях:

частка кісці рукі,
ступні чалавека

Зразумела, што мы разгледзелі толькі некаторыя прыклады тэрмінаў, якія з'явіліся ў выніку метафарычнага пераносу назвы агульнаўжывальнага слова. Наогул жа можна смела сцвярджаць, што метафарычны перанос наймення – вельмі распаўсюджаны ў прыродазнаўчай і прамыслова-тэхнічнай тэрміналогіях від семантычных пераўтварэнняў.

І.К.ГЕРМАНОВІЧ

М.А.ЖЫДОВІЧ ЯК МОВАЗНАВЕЦ

Марыя Андрэеўна Жыдовіч нарадзілася 19 кастрычніка 1906 г. у в.Дукора Пухавіцкага раёна Мінскай вобласці. Бацькі яе не мелі ўласнай зямлі і працавалі ў мясцовага пана. Жылося бедна. Дзецям (а іх у сям'і было чацвёра), як толькі падрасталі, прыходзілася самім зарабляць на хлеб. Матэрыяльнае становішча пагоршылася яшчэ болей, калі бацьку забралі на імперыялістычную вайну. Тым не менш маці імкнулася даць сваім дзецям адукацыю. Як толькі прыйшла пара, яна паслала сваю старэйшую дачку Марыю ў царкоўнапрыходскую школу. І хоць дзяўчынка вучылася вельмі добра па ўсіх прадметах, на царкоўнапрыходскай школе, відаць, і скончылася б яе навука, калі б не Кастрычніцкая рэвалюцыя, якая адкрыла ўсім абяздоленым шлях да выяўлення сваіх прыродных здольнасцей. У 1924 г. Марыя скончыла Дукорскую сямігадку. Папрацаваўшы два гады ў мясцовым саўгасе, яна падаралася вучыцца ў Магілёўскі педагагічны тэхнікум. Час ляцеў хутка. І вось ужо здадзены апошнія дзяржаўныя экзамены. З 1930 г. маладая настаўніца пачала педагагічную дзейнасць у Бярозаўскай сярэдняй школе Хоцімскага раёна Магілёўскай вобласці.

Працавалася добра. Вучэбныя заняткі, пазакласная работа з вучнямі, кіраўніцтва мастацкай самадзейнасцю — на ўсё хапала сіл і энергіі. Любілі сваю настаўніцу Марыю Андрэеўну вучні, паважалі іх бацькі. І сама яна была задаволена настаўніцкай працай, аднак жаданне вучыцца далей не давала спакою і нарэшце перамагло: у 1934 г. Марыя Андрэеўна, ужо будучы